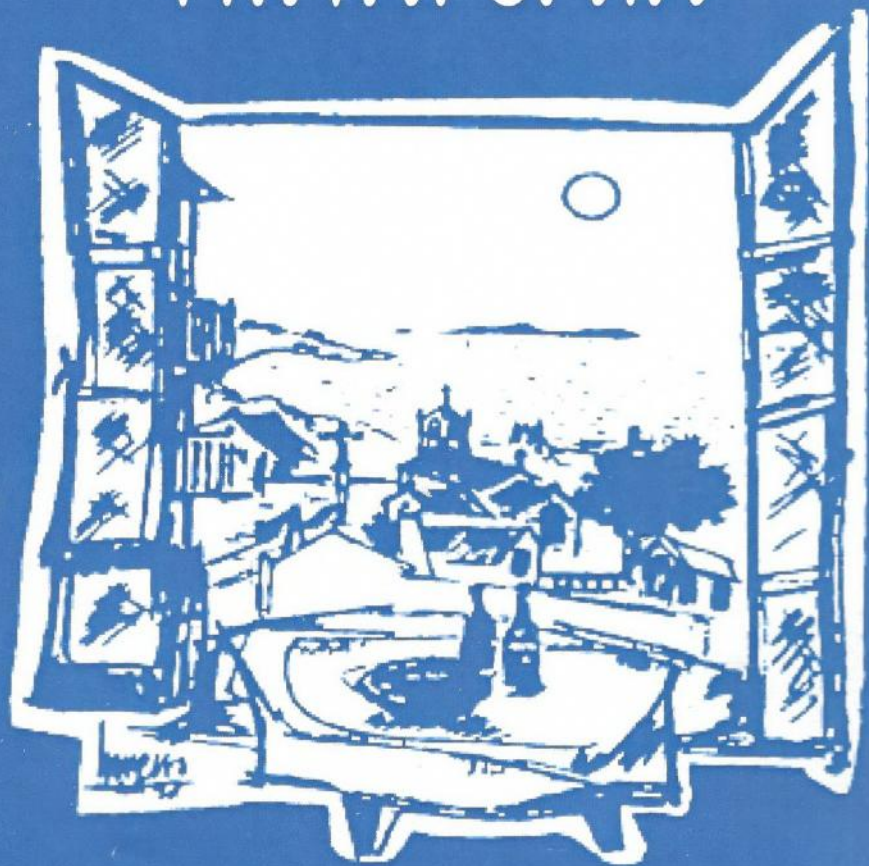

XV FESTA do VIÑO TINTAFEMIA

6, 7 e 8 de Xullo de 2018
Santa Maria de Cela

A fregesía de Santa María de Cela no Catastro da Ensenada

© 10 de outubro de 1749 El Rei Fernando VI asinaba o Real Decreto da Súa Maxestade titulado *para que con arranxo á instrucción, formularios e plans que lle acompañan, se averigüen os efectos en que pode fundarse unha sola Contribución, para o maior alivio dos seus vasallos en lugar das que compoñen as Rendas Provinciais.*

Depauperadas as arcas da facenda pública, entre outros motivos polas guerras intestinas de sucesión acaecidas a primeiros do século XVIII, o novo rei acumado "O xusto" ou "O Prudente" confirma como Secretario de Estado, Ministro de Facenda agregando Mariña, Guerra e Indias ó mariño rioxano, Zenón de Somodevilla y Bengoechea que pasará á historia como "I Marqués de la Ensenada" quen como home de concordia no seu afán por sanear as contas do reino propón catastrar as Castelas e demais territorios non forais co fin de xuntar nunha única Contribución máis xusta e menos gravosa tódolos impostos e rendas provinciais que naquel momento cargaban os súbditos cidadáns. A tal fin o Notario Maior do Reino prepara un cuestionario de corenta preguntas iguais para todo o territorio coñecido como *O Interrogatorio*, que deberán constestar os veciños co obxectivo de pór de manifesto a riqueza real e as rendas efectivas do traballo. Amais haberá que responder sobre cuestións secundarias como a poboación (o censo), o territorio (o patrimonio e bens do Común) e outras cuestións que actualmente fan do coñecido como "*Catastro da Ensenada*" (en clara referencia ó seu mentor), unha verdadeira fonte fidedigna de documentación e información como enquisa exhaustiva que supuxo, da imaxe fixa da vida dos nosos concidadáns entre os anos 1750 a 1754 de mediados do século XVIII.

A historia diranos que en 1754 co remate total do Catastro, o Marqués da Ensenada é destituído e nunca producirá os efectos para os que se plantexou pola oposición frontal da nobreza e outras intrigas, e aínda que se tentou anos despois acomodar a unha verdadeira reforma fiscal, en 1779 abandónase definitivamente a idea e o proxecto.

A continuación reproducimos, vertido ó galego, o extracto do Interrogatorio de dito Catastro no referido á parroquia de Santa María de Cela unicamente, como entidade territorial pertencente á Xurisdicción do Morrazo e que se produciu a toma de razón o día primeiro de xullo de 1952. O libro consultado comprende as repostas de oito lugares (freguesías) da xurisdicción da Vila de Cangas do Morrazo, ó interrogatorio que foron sometidos cun tratamento paralelo (...) (1)

INTERROGATORIO A QUE HAN DE SATISFACER, BAIXO de xuramento, as

Xustizas e demais Persoas que farán comparecer os Intendentes en cada Pobo.

Na Vila de Cangas a primeiro do mes de xullo de mil setecentos cincuenta e dous perante o Señor don Diego Antonio Cortinas, Subdelegado aprobado pola Real Xunta da Única Contribución (...) e sendo cura de Bueu don Cayetano Gaspar de Barcenila e mordomos pedáneos (...) pola freguesía de Santiago de Hermelo, Francisco Martínez e Juan Gallego e pola de Santa María de Cela, Domingo Freire e Francisco González. Prestaron todos xuramento agás os curas.

1. Como se chama a Poboación

Dixeron as xa referidas ó comezo. (Freguesía de Santa María de Cela)

2. Se é de Realengo ou de Señorío: a quen pertence, que dereitos percibe e canto producen

Dixeron que son de Señorío dos Reverendos Arcebispos de Santiago (...) non contribúen máis dereito que de algunhas rendas forais que relatarán os veciños (...)

3. Que territorio ocupa o Termo, canto de Levante a Poñente e do Norte ó Sur: e canto de circunferencia, por horas e leguas: que lindeiros ou confrontacións e que figura ten poñéndoa á marxe

Ocupa de Levante a Poñente medio cuarto de legua, de Norte a Sur a mesma distancia e de circunferencia legua e media ou hora e media de camiño. A súa figura é redonda. Limita Levante, Santa María de Ardán, Poñente San Martín de Bueu, Norte mar (ría de Pontevedra) e Sur, San Martiño de Moaña e Santiago de Hermelo

4. Que especie de Terra se atopan: se de regadío e de secano, distinguindo se son de hortaliza, sementeira, viñas, pastos, bosques, matorrais, montes e demais que puidese haber, explicando se hai algunhas que produzan máis dunha colleita ó ano, as que fructificaren só unha e as que necesitan dun ano de intermedio de descanso

Hai polo regular especies de sementeira de regadío e de secano. Hortalizas, viñas, perais e canabais (...) pastos de regadío e de secano. Montes a toxal e xestal ou retamar, carballos, salgueiros e montes incultos. Non hai bosques nin matorrais (...) as terras de sementeira producen algunhas unha colleita e outras dúas ó ano sen darlles descanso ningún

5. De cantas calidade de Terra hai en cada unha das especies que teñan por declarado, se de boa, mediana e inferior

Dixeron que nas especies que levan declarado agás dos montes incultos atópanse as calidades boas, media e inferior

6. Se hai algún prantío de árbores nas Terras que declararon como frutais, moreiras, oliveiras, figueiras, amendoeiros, parras, algarrobos ...

Dixeron que hai algunhas prantas de árbores froiteiras como son pireiras, maceiras, figueiras, algunhas laranxeiras. limoeiros e castiñeiros

7. En cales Terras están prantadas as árbores que declarasen

Dixeron que os frutais limoeiros e laranxeiras que expresaron na anterior pregunta están prantados polo regular en enxidos (hortas) que non serven para outra cousa e están postos en terras de boa, mediana e inferior calidade

8. En que conformidade están feitos os prantíos, se estendidos en toda a terra ou nas marxes: nunha, dúas ou tres fileiras; ou en que xeito estivesen

Dixeron que os frutais que levan posto non están feitos os seus prantíos con formalidade, arte nin por fileiras nin con ningunha arte ni orde, antes ben están polo común segundo a natureza os produce e os máis deles nas marxes dos socalcos sen que o seu comercio produza valor considerable ós seus donos

9. De que medidas de Terra se usa naquel Pobo; de cantos pasos ou varas castelás en cadro se compón: que cantidade de cada especie de grans, dos que se collen no Termo se sementa en cada unha

Úsase a medida da terra que chaman Ferrado e cada unha ten de circunferencia do seu cadro trinta e dúas varas de a trece palmos cada unha, que reducidas á medida castelá compón cento catro varas de circunferencia e cada cadro vinteseis castelás, no que o ferrado de terra para sementar enche outro tal de centeo. Se se sementa de trigo enche a cantidade de catorce cuncas porque en ditas freguesías non se labra a terra para esta semente. Se se sementa de millo, enche catro cuncas da medidad de dezaseis, para este gran ou da de centeo e trigo. No que o ferrado é so de doce cuncas e co mesmo ferrado de millo mídese a linaza, cáñamon, freixón, cebada, garabanzos, castañas e noces. Se se sementa de cáñamon (nambergantes esta semente só se bota no Couto de Bon e Vilar) enche dez cuncas. De linaza, ferrado e medio, de freixón, cinco cuncas. Se se sementa de nabiza ou nabo, a cuarta parte dunha cunca. De cebolas, berzas ou coles, catro cuncas de cada especie (...) o que expresan para mellor claridade e responden

10. Que número de medidas de Terra haberá no Termo, distinguindo as de cada especie e calidade: por exemplo: tantas fanegas ou do nome que tivese a medida de Terra de sementeira, da mellor calidade: tantas de mediana bondade e tantas de inferior; e o propio nas demais especies que declarasen

Dixeron que non poden declarar o número de medidas de terra que haberá (...) nin poden distinguir as súas especies e calidades. Só poden dicir que as que levan deslindado agás dos montes, devesas, toxais e xestais ou "retamales", os viveiros da Súa Maxestade e o que ocupan os camiños atópanse cultivadas e remítense ás relacións dos veciños e ó recoñecemento e mensura que Súa Ilustrísima faga, e no número que resultase destas dilixencias reconforman e responden

11. Que especies de froitos se recollen no Termo

Cóllense as especies de viño, trigo, centeo, millo, freixóns e liño (...) algunhas castañas e responden

12. Que cantidade de froitos de cada xénero, uns anos con outros produce, cunha ordinaria cultura, unha medida de Terra de cada especie e calidade das que houberse no Termo, a fin de comprender o produto das árbores que houberse

Dixeron (..) son de menos substancia (...) declaran que nelas produce a medida do ferrado de terra de sementeira calculados uns anos cos outros, temos o seguinte: *primeira calidade de regadío*, o primeiro ano seméntase millo e produce seis ferrados e medio. Logo déixase a pasto para o gando que regulan sete reais de vellón. O segundo ano seméntase liño, producindo oito lagueiros ou feixes en bruto (...). De linaza recóllese o ferrado e medio que se botou. Alzado este froito seméntase millo de segunda man que chaman serodio, producindo tres ferrados e medio e utilidade de pasto que levan declarado no primeiro ano. No terceiro ano vólvese a sementar millo de primeira man e producen os mesmos seis ferrados e medio de utilidade de pasto que levan declarado no primeiro ano. Coa prevención de que estes froitos producéos dito ferrado de terra ó termo de tres anos consecutivos.

Segunda calidade de regadío, o primeiro ano seméntase trigo. Produce catro ferrados e medio. Collido o trigo seméntanse freixóns e produce dous ferrados, quedando despois a pasto que parecían en seis reais de vellón. Alzado este froito seméntase millo producindo cinco ferrados. Despois a pasto e regulan catro reais. O segundo ano seméntase de liño e produce a cuarta parte menos que a primeira e a semente é a mesma que se botou. Alzado este froito seméntase millo de segunda man producindo tres ferrados, despois queda a pasto considerándoo en sete reais. Tódolos referidos froitos son producidos en dito ferrado de terra en tres anos.

Terceira calidade de regadío, se en dito ferrado de terra se sementan tres anos seguidos millo produce cada ano tres ferrados de millo e outros catro reais de pasto sen que no prazo deses tres anos que levan regulados produzan outro froito.

Primeira calidade secano, o primeiro ano seméntase trigo e produce catro ferrados e medio. Alzado este froito seméntase de segunda man freixóns producindo dous ferrados. Logo queda a pasto regulando catro reais. Os dous anos seguintes seméntase de millo producindo cada ano cinco ferrados e medio cada ano. Despois queda a pasto regulando tres reais ó ano.

Segunda calidade secano, o primeiro ano seméntase centeo e produce catro ferrados. Vólvese a sementar de segunda man ou substitúese por millo e produce dous ferrados e medio. O segundo e terceiro ano seméntase millo da mesma especie e produce cada ano catro ferrados.

Terceira calidade de secano. Nos dous primeiros anos seméntase millo producindo tres ferrados en cada un. Ó terceiro ano seméntase centeo e produce unha cuarta parte menos que o primeiro ano na segunda calidade de secano (...)

Os peritos dixeron que nun ferrado de terra de primeira calidade tanto de regadío coma de secano produce:

A. *prantado a viña ou parra* a estilo do país, dará seis canados de viño que é un moio e medio. Cada moio, 68 azumes e cada un destes, catro cuartillos. Se fose de segunda calidade, catro canados e de terceira, dous canados

B. *prantado a hortaliza*, non detallando o tipo, regulan seu produto en 50 reais ó ano a de primeira calidade, 37 reais a de segunda e a de terceira calidade, a metade menos que a primeira

C. *Canas e bimbias*, córtanse cada ano 12 feixes de cen canas e outros 10 de cen bimbias de primeira calidade. De segunda calidade produce 9 feixes para as dúas especies. Para a terceira, seis feixes

D. *Castiñeiros de froito*: producen 6 ferrados cada ano. Segunda calidade, 4 ferrados e terceira calidade, 2 ferrados

E. *Carballos, castiñeiros bravos, salgueiros, piñeiros e trepias*, se non dan froito serven para madeira: salgueiros, piñeiros e trepezas para arcos de pipas. Como regularmente están xuntos e mesclados aprécianse todos en 6 reais de vellón ó ano. Segunda calidade, 4 reais e terceira calidade, 2 reais.

F. *Xestais ou "retamales"*: córtanse ou arríncanse de nove en nove anos, producindo 8 carros que regulan 6 reais cada un. O de segunda calidade produce a cuarte parte menos e o de terceira, a metade menos que a primeira

G. *Toxal*: córtase de dez en dez anos. Produce 10 carros que regulan 4 reais cada un. De segunda calidade, 5 carros e de terceira, dous carros e medio

H. *Pasto*: se está a pasto ou herbal regula a súa utilidade 16 reais de vellón ó ano. Segunda calidade a cuarta parte menos e a de terceira calidade a metade da primeira. Refere só a regadío. Se é pasto de secano regula para a primeira calidade 8 reais, para a segunda 6 reais e para a terceira, 4 reais

I. *Montes comúns de Cela*: os chamados Costa Grande, Chans e Fontaíña. Cabida 190 ferrados. Utilidade regulada en 4 marabedís por ferrado polo mesmo.

13. Que produto se regula darán por medida de Terra as árbores que houbese, segundo a forma en que estivese feito o prantío cada un na súa especie

Dixeron que por un ferrado de terra posto a froiteiras, laranxeiras ou limoeiros referidos nas preguntas 6, 7 e 8, primeira calidade tanto regadío como secano regulan 50 reais anuais. Segunda calidade regulan 37 reais anuais e terceira calidade regulan 25 reais anuais. Comprendendo nestes produtos o valor da terra que ocupan, por non produciren outro froito.

14. Que valor teñen ordinariamente un ano con outro os froitos que producen as Terras do Termo cada calidade deles

O ferrado de trigo, 8 reais; o de centeo, 4 reais; o de millo, 5 reais; o de freixóns, 8 reais; o de millo miúdo, 3 reais; o de cáñamon e liñaza, 8 cada especie; castañas tenras, 5 reais; o (...) liño en bruto, 3 reais e a libra de cáñamon en bruto, un real e

medio; o feixe de canas e bimbias, tres reais cada un; o moio de viño, 32 reais (...) 8 reais o canado (...) dependendo estes valores das condicións de cada foro; o valor regular dun carneiro, 12 reais de vellón; unha marrá, 22 reais; un cabrito, 4 reais; unha galiña, 3 reais; un capón, 3 reais e medio; un polo, medio real; Un cento de camoesas, 3 reais, un cento de ovos, 3 reais e 28 marabedís; un carro de cepos, 6 reais; unha libra de cera, 6 reais; unha liaza de polbo (...), 5 reais; un azume de manteca que fai dúas cuncas, 6 reais; o quintal de palla, 4 reais ou 16 reais por un carro que ordinariamente é de 4 quintais; a libra de liño posta a punto para fiar, 4 reais; un feixe doutra calquera leña, 1 real; unha ducia de ollomois, 3 reais; unha arroba de aceite, 31 reais; hortalizas, etc ver pregunta doce.

15. Que dereitos se atopan impostos sobre as Terras do Termo como Décimos “Dezmos”, Primicia, “Tercio-dezmo” ou outros e a quen pertencen

Dixeron que os décimos que se cobran e pagan son, en xeral, unha parte de cada dez, de froitos de gran, viño, liño, cáñamon. É de estilo pagar por cada cabeza maior, un real de vellón. De cada año, cabrito ou marrán dun total de oito, págase un. Dun total de catro págase medio e non chegando a catro págase dez marabedís e os referidos dezmos. Na freguesía de Cela perciben os Décimos “Dezmos” e Primicias os Racioneiros do Sancti Spiritus da cidade de Santiago, o Cabildo da Santa Igrexa dela e o Marquesado de Santa Cruz de Ribadulla deste xeito: o Colexio do Sancti Spiritus leva unha cuarta parte; o Cabido de Santiago, outra cuarta parte; o Marqués de Santa Cruz, a metade; as Relixiosas de Santa Clara de Pontevedra, a metade dos Décimos do lugar que chaman do Burgo, que importan 50 reais ó ano; o Arcedianato de San Leis (Salnés), Dignidade da Santa Igrexa de Santiago, percibe os décimos enteiramente do lugar do Igrexario e inportan por un quinquenio, 550 reais anuais dos cales ten en arrendamento don Juan Antonio López de Soto, cura da freguesía a quen regulan de utilidade 55 reais ó ano e prevense que os décimos que percibe o Colexio do Sancti Spiritus e o Cabido da Santa Igrexa de Santiago son as dúas cuartas partes e tráenas en arrendamento don Bernardo Suárez, veciño de Marín, Francisco Sobral, Benito Bernárdez, veciños de Santo Tomé de Piñeiro e Francisco Freire da mesma freguesía de Cela a cada un dos cales regulan de utilidade 200 reais de vellón ó ano. Tamén pagan os veciños de Cela o Voto ó Apóstolo Señor Santiago.

16. A que cantidade de froitos acostuman montar os referidos dereitos de cada especie ou a que precio soen arrendarse un ano con outro

Dixeron que a punto fixo non poden dicir a que cantidade de froitos acostuman a montarse os referidos décimos (“dezmos”) de cada especie e si só poden depór que con corta diferenza décimos e primicias ascenden a once mil reais de vellón que percibe o Marqués de Santa Cruz pola súa metade, ou sexa 5.500 reais. O Cabido da Santa Metropolitana Igrexa da cidade de Santiago, unha cuarta parte ou

sexa 2.750 reais. O Colexio e Racioneiros do Sancti Spiritus daquela cidade, outra tida cantidade pola outra cuarta parte, 2.750 reais. Voto ó Apóstolo Santiago importan 150 ferrados de centeo que tamén ten en arrendamento o propio don Bernardo Suárez ó cal regulan de utilidade anual 75 reais. A Primicia importa 60 ferrados de pan mediado incluído nos dezmos.

17. Se hai algunhas minas, salinas, muiños fariñeiros ou de papel, batáns ou outros artefactos no Termo distinguindo de que metais e de que uso, explicando os seus donos e o que se regula produce cada un de utilidade ó ano

Na freguesía de Santa María de Cela hai **corenta e tres muiños**, un deles de pedras brancas que moe mes e medio; e tódolos demais de pedras negras moen dez meses ó ano coa auga do río de Foxonobal e río de Borrás; os que están situados no **río de Foxonobal**, os seus donos e regulacións son os seguintes: un albeiro de pedras brancas de cubo e maquía chamado **Ferreira** propio de Pedro Freire da Torre regulan a súa utilidade anual en douscentos reais; outro chamado Pardo de Gregorio e consortes; outro chamado **Ferreira**, de Francisco de Pastoriza e consortes; **outro do mesmo nome** de Tomás Freire e consortes; outro tamén chamado **Ferreiras** de Miguel da Costa da aldea do Beloso e consortes; outro tamén chamado **Ferreiras** propio de Dionisio Gallego e consortes; outro chamado **Porto Carreiro** de Juan de Riobó e consortes da aldea de Queimaño; outro chamado **Revola** de Francisco de Castiñáns e consortes aldea dita; outro da **Rebola** de José de Currás (...); outro chamado **Jontello** de Benito da Costa e consortes en dita aldea de Queimaño; outro chamado **Padróns** de Ciprián Martínez e consortes na mesma aldea; outro chamado **Prado do Río** de Manuel Freire e consortes na aldea da Torre; outro chamado **Seara** de Pedro Freire e consortes na aldea referida; outro chamado **Allariz** de Francisco de Gandián e consortes na aldea da Torre; outro chamado **Inferniño** de Domingo de Entenza e consortes, na aldea da Graña; ditos muiños son todos de canle regulan a utilidade anual de cada un en cincuenta reais de vellón; outro chamado **Balteiro** de cubo e maquía propio de Jorge Freire na aldea da Torre, regulan a súa utilidade anual en cen reais de vellón; outro chamado **Muiño Novo** de Benito de Camarada e consortes en dita aldea, non moe por falta de reparo e desidia dos donos, consideran a súa utilidade para cando estea corrente en sesenta reais; outro de canle e maquía chamado **Muiño Novo** propio de María da Costa e consortes na aldea da Gándara, regulan a súa utilidade en oitenta reais ó ano; outro chamado **Carballal** de cubo e maquía propio de Don Manuel de Aldao veciño de Pontevedra que trae en arrendamento Pedro Formoso en sesenta reais de vellón, regulan toda a súa utilidade en cento e cincuenta; outro chamado **Infestas** propio de Jorge Freire na aldea de Antepazo, de cubo e maquía regulan a súa utilidade anual en cento e vinte reais; outro chamado **Cabanás**, de cubo e maquía que é de José de Amoedo na aldea do Burgo que trae o tercio